

Н. Г. ШЕВЧУК, директор ліцею № 100 "Поділ"
З. І. ХОМЕНКО, психолог ліцею № 100 "Поділ", наук. кор.
(Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, м. Київ)

УПРАВЛІННЯ СТИЛЕМ СПІЛКУВАННЯ У СИСТЕМІ "ВЧИТЕЛЬ – УЧЕнь" ЯК УМОВА КОМФОРТНОГО ЕМОЦІЙНОГО САМОПОЧУТТЯ ШКОЛЯРІВ РІЗНОГО ВІКУ

Наукові праці МАУП, 2002, вип. 4, с. 155–157

*Лише той Учитель,
Який живе так, як навчає.*

Катон Старший

Світ навколо нас постійно змінюється, а чи наші школи змінюються зі світом?

Так, змінюються і змінюються на краще. І прикладом таких позитивних змін є ліцей "Поділ". Діти називають його другим рідним домом. Відповідаючи на запитання, що значить для них ліцей "Поділ", учні 1–3-х класів давали такі відповіді:

- Це мій дім, у ньому все є.
- Як великий друг.
- Сім'я, в якій я буду рости.
- Я з ліцеєм – одне ціле.
- Це просто клас!
- Це суперліцей!

Висловлювання учнів 5–7-х класів:

- Я почувуюся в ліцеї як дома, тут класно.
- Це дім, в якому мені завжди раді.
- Дім, у якому ми всі живемо.
- Це школа, яка навчає мене думати й жити.
- Це мій другий рідний дім.

Висловлювання учнів 8–11-х класів:

- Це злітна смуга для високого польоту в житті.
- Це рідна домівка, яку мені дуже сумно покидати.
- Це частинка мого життя, де я можу стати людиною.
- Це моя сім'я та другий дім.
- Це велика сім'я, де я вивчаю світ та самого себе.
- Це другий дім, де я навчаюсь і живу.

Ці слова взяті не з виступів на святі, де прийнято говорити лише приємні речі. Ці слова були написані в анонімних анкетах учнями ліцею. А став ліцей таким завдяки продуманій, науково-обгрунтованій керівній політиці Ради ліцею.

Авторитарна держава залишила нам у спадок авторитарну школу й авторитарного педагога. Сьогодні ми добре знаємо й багато говоримо про недоліки авторитарного стилю спілкування в системі "вчитель – учень". А як практично змінити стиль спілкування, як практично перейти від авторитарного чи ліберального стилю до гуманістичного?

Протягом семи років ми йдемо до поставленої мети – створити в ліцеї планету Добра, Любові й Краси, де не буде місця ні дитячим сльозам, ні розчаруванням. У 1999 р. у ліцеї була вперше проведена робота з вивчення питання комфортності самопочуття учнів на уроках з різних предметів. Отримана інформація виявилася несподіваною, цікавою, інтригуючою. Чому в однакових вікових групах, на однакових предметах, але в різних учителів діти по-різному почувуються? Діапазон самопочуття дуже широкий – від "чудового" до "дуже поганого". Було проаналізовано склад педагогічних працівників: всі вчителі мають високий статус у колективі, позитивно оцінюються адміністрацією. Чому ж тоді маленький першокласник відчуває себе некомфортно на уроці, чому він нудиться, чому втрачає ін-

терес до навчання? Відповідь була проста — вчитель і учень не вміють порозумітися, вчитель не враховує вікових особливостей дитини, не бачить перед собою маленьку особистість. Перед ним сидять одержувачі оцінок. Вчитель уже звик, що його професійна майстерність оцінюється адміністрацією, колегами по кількості оцінок “2” чи “5” за контрольні роботи, по кількості “відмінників” і “хорошистів”. А як при цьому відчуває себе Сергійко, який отримав “трійку”, чи Марійка, яка вміє добре читати і якій нецікаві уроки читання, вона “не слідкує”, як читає товариш, і часто отримує за це зауваження, а то й “двійку”. На такі дрібниці, на почуття дітей у вчителя не було й бажання звертати увагу.

А уявіть себе на місці маленького першокласника: що він буде відчувати, коли вчитель привселюдно його висміює чи називає найгіршою дитиною в класі. Або коли в тебе болів зуб і ти не вивчив правило, а вранці побоявся попередити вчителя й отримав на уроці двійку. Чи зрозуміє тебе вчитель, що твій папуга захворів, перестав їсти й ти сьогодні на уроці ніяк не можеш зосередитись?

Так, світ дитинства не такий, як наш дорослий. Дитячі проблеми видаються нам смішними і незначними у порівнянні з нашими, дорослими проблемами. Та справа в тому, що світ дитинства існує насправді, він реальний, він дорогий і значущий для наших дітей. Це ми, дорослі, говоримо, що хочемо бачити наших дітей щасливими, а самі тягнемо дітей якомога скоріше у наш дорослий світ.

Дивно було б розраховувати на урожай завтра, якщо ми лише сьогодні посадили зернятко. Так і з дітьми: щоб зрозуміти дитину, а значить, дати їй можливість відчувати себе бажаною, коханою, потрібно вміти піднятися до світу дитинства. Адже в очах дітей світ виглядає інакше, ніж його бачимо ми, дорослі. Дитина живе у країні велетнів-дорослих, і дуже важливо, щоб ця Велика Країна Дорослих не лякала дитину. Страх завжди паралізує людину, а особливо, якщо цій людині 6–7 років. Тому у нашому ліцеї таку велику увагу приділяють самопочуттю дитини під час перебування у школі.

В. Сухомлинський вказував, що саме відчуття життєрадісності, бадьорості, невтомності є джерелом духовних сил дитини. “Ми говоримо — відчуття, тому що в цьому віці ніколи не замислюються над станом свого здоров’я, не дорожать ним. Добре здоров’я, відчуття повноти, невичерпності фізичних сил — найважливіше джерело життєрадісного світосприймання, оптимізму, го-

товності подолати будь-які труднощі. Хвора, квола, схильна до захворювань дитина — джерело багатьох негод”, — писав славетний педагог.

Тепер два рази на рік у нашому ліцеї проводиться робота з діагностування самопочуття учнів під час перебування у школі. Результати у вигляді таблиць і графіків (без виходу на особистість педагога і конкретний клас) пропонуються для обговорення на педагогічних радах. Крім того, кожен класний керівник і кожен вчитель-предметник отримує індивідуальну інформацію про самопочуття учнів саме на його уроках чи в його класі. І саме така робота — орієнтація на самопочуття учнів — стала поштовхом до особистісного й професійного зростання педагогів. За три роки ми отримали позитивну динаміку самопочуття учнів під час перебування у школі й побачили реальне бажання вчителів і практичні кроки на шляху реалізації гуманістичного стилю спілкування вчителів і учнів.

Наступним кроком на шляху оптимізації самопочуття школярів став їх щоденник. Учнівський щоденник — це друг дитини, родини, вчителя. Вони не гублять свої щоденники, не виривають з них аркуші, не забувають їх під партою у школі. Учні нашого ліцею несуть свій щоденник додому з гордістю, тому що кожна сторінка щоденника дає позитивні почуття і дітям, і їхнім батькам. Гортаючи сторінки щоденника, кожна дитина формує свою позитивну Я-концепцію, а кожен батько й кожна мати відчувають гордість за свою дитину, за свої недоспані ночі й напружені, заклопотані дні. У нашому ліцеї вчителі не ставлять у щоденниках двійок, не записують зауважень з поведінки. Вся так звана негативна інформація до роздумів передається батькам усно: почули — зробили висновок — поставили крапку. Не переносимо тягар негативної інформації з дня на день.

Таким чином, звичайний учнівський щоденник почав виховувати й учнів, і вчителів. Учень концентрує свою увагу на позитивній інформації про себе, а вчитель навчається в кожному учневі бачити все нові й нові позитивні характеристики, бачити оригінальну, неповторну особистість. І це теж формує стиль спілкування між учителями та учнями.

Особливістю нашого ліцею є те, що діти у нас навчаються за програмою повного дня. І це також вимагає від педагогів високої професійної майстерності. У ліцеї діє Центр духовної культури “Гармонія”. Основна мета Центру — виховання високоморальної, духовнобагатої, освіченої людини з розвиненим почуттям власної гід-

ності й поваги до гідності іншої людини. Розмаїття напрямків роботи Центру — це реальна можливість для розкриття дитячої душі через поезію і прозу, через малюнок і танець, через пісню і напружену роботу інтелекту, через акторську діяльність і музику. Дитина пізнає себе й пізнає світ, відчуває себе значущою, потрібною й це теж дає позитивні емоції, позитивне самопочуття.

Однією з резервних сфер у діяльності ліцею є робота класних керівників. Змальовуючи психологічний портрет класного керівника, учні 5–11-х класів втілювали свою мрію і бажання:

- Я б працювала так, щоб діти мене любили, бо я б їх любила.
- Я б поведився з дітьми з повагою, розповідав би все спокійно й цікаво.
- Я б не засуджувала дітей, а намагалася б їх зрозуміти.
- Я б ставився до дітей гарно, говорив делікатно, вирішував би питання не оцінкою, а словом.
- Я б прислухався до дітей, бо діти можуть мати більше фантазії, ніж дорослі.

Так, справді, класний керівник — це найважливіша, найвпливовіша постать у житті класу. У школі не має права працювати людина без педагогічної освіти. А хто готує класних керівників, який вищий навчальний заклад дає кваліфікацію не лише вчителя-предметника, а й вчителя — класного керівника?

У нашому ліцеї було створено кафедру класних керівників. Адміністрація ліцею, психолог, завідуючий кафедрою розробили навчальну програму для класних керівників.

Вивчаючи питання комфортності, емоційного самопочуття учнів під час перебування у школі, були отримані результати, які прямо свідчили, що в тих класах, де вчитель дотримується гуманістичного стилю спілкування, діти почувують себе “чудово”, “добре”, “нормально”. Зовсім інша

картина була у класі, де класний керівник дотримується авторитарного або ліберального стилю спілкування з учнями.

Наш ліцей сприяє інтелектуальному розвитку своїх вихованців. Цього ми досягаємо не за рахунок збільшення кількості дисциплін чи годин на їх вивчення. У школі працює секція Малої академії наук “Дослідник”. Наші учні є постійними призерами міських, Всеукраїнських олімпіад. Педагогічний колектив шукає такі форми й методи проведення уроків, які б дали змогу учневі уникати розумової перевтоми. Саме з цією метою в ліцеї почав працювати експериментальний майданчик “Інтерактивні техніки як засіб гуманізації навчально-виховного процесу” під керівництвом доктора психологічних наук Л. Карамушки.

Практика показує, що гуманістичний стиль керівництва засвідчує високий рівень професійності вчителя, глибоке розуміння ним психології дітей, любов і повагу до них. Такий стиль не завжди прямо пов'язаний з досвідом роботи, часто до нього вдаються молоді, творчі, інтелігентні вчителі. Цей стиль вимагає від учителя великих душевних зусиль, але саме він забезпечує найвідповідніші умови для розвитку особистості дитини. І саме під керівництвом у демократичному стилі в учнів розвивається почуття власної відповідальності, прагнення до шляхетної моральної поведінки у школі й поза нею.

Таким чином, педагогічний колектив нашого ліцею знайшов практичні можливості змінити авторитарний стиль спілкування між учителями та учнями на гуманістичний через діагностику самопочуття дітей під час перебування у школі.

Ми не стверджуємо, що наш шлях зміни стилю спілкування у системі “вчитель — учень” є єдино можливим. Ми лише хочемо поділитися своїм позитивним досвідом гуманізації навчально-виховного процесу в закладах нового типу.